

Kitap İnceleme

Osmanlı'da Marksizm ve Sosyalizm: Yeni Kuşak Çalışmaları

Necmettin GÜL¹

Doğan Çetinkaya tarafından derlenen ve İletişim Yayınları tarafından 2021 yılında yayımlanan bu makale dizisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başında Osmanlı Avrupa'sında Marksist ve Sosyalist anlayış doğrultusunda gerçekleştirilen çeşitli faaliyetleri anlatmayı amaçlamaktadır. Çetinkaya ve diğer yazarların bu alandaki derinlemesine çalışmaları, eserin kapsamlı bir analizini yapmaya olanak tanımaktadır. Yazılar, farklı olaylar, durumlar ve toplumsal sınıflar üzerinden, bu ideolojilerin toplumda nasıl yankı uyandırdığını anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Çetinkaya, kitabın mahiyetini açıkladığı önsöz kısmını üç ana bölüme ayırarak sunmuştur. İlk bölümde, çalışmanın kitap haline gelme sürecini, kendisine sorduğu sorular ışığında gerçekleştirdiği makale çalışmalarını ve dergi faaliyetlerinin etkisini ele almıştır. İkinci bölümde ise, bu tür bir kitaba neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamış ve Türkiye'de bu konuda yapılan akademik çalışmaların neden geri planda kaldığını analiz etmiştir. Ayrıca, eserin ismindeki “*Yeni Kuşak Çalışmaları*” alt başlığının gerekçesini de bu bölümde ortaya koymuştur. Bu kısımda, önsözde yer alan “*Akıntıya Karşı Kürek Çekmek*” ifadesinin özünü, tarihsel sürecin aktörlerinin çeşitli otoriteler tarafından aykırı görülmesi ve göz ardı edilmesiyle ilişkilendirmektedir. Çetinkaya, geçmiş dönemde yapılan çalışmaların yetersizliğine dikkat çekmiş ve bu alandaki literatür boşluğuna vurgu yaparak, çalışmanın amacını net bir şekilde ortaya koymuştur. Önsözün son bölümünde ise eserde yer alan makaleleri, yazarlarını ve bu yazıların içeriklerini tanıtmıştır. (s. 7-12)

“*Osmanlıca Marksizm*” başlığı altındaki çalışma, eserin ortaya çıkmasında önemli katkıları sağlayan Doğan Çetinkaya tarafından kaleme alınmıştır. Makale, ilk olarak yazarın önsöz kısmında değindiği akademik boşluklara ve bu alanda kabul gören yargıların kanıtsız olduğuna dikkat çekerek başlar. Çetinkaya, Osmanlı topraklarında sosyalizmin yurtdışı etkileriyle birlikte ele alındığını belirtmiş, ancak sosyalizm anlayışının temellerinin Osmanlı topraklarında önceden de terminolojik bir anlam taşıdığına işaret etmiştir. Dönemin eserlerinde bu anlayışa dair izler bulunduğunu ve terimin erken dönemlerde Osmanlı'ya özgü niteliklerle

1. Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, 23necmettingul@gmail.com

ilişkilendirildiğini çeşitli kanıtlarla göstermektedir. Hüseyin Hilmi tarafından yayımlanan ve onun adıyla anılan *İştirak* ve *İdrak* dergileri üzerinden, bu yayımların dil bilgisi ve edebi yönlerine değinmiş; aynı zamanda dergilerin toplumsal düzenin nasıl olması gerektiği konusunda sundukları çıkarımları analiz etmiştir. Çetinkaya, bu dergilerde yapılan çıkarımlar ile Karl Marx ve Friedrich Engels gibi düşünürlerin çevirilerinin, sosyalizm düşüncesine sahip bireylerin tarih sahnesindeki rolünü anlamada nasıl bir bağ oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, bu bireylerin karakterlerini ve sosyalizm düşüncesini benimsemelerindeki süreçleri analiz ederek, olaylar arasında bağ kurmuştur. (s. 13-56)

İ. Arda Odabaşı, “*Kızılbaşan Türkler: Osmanlı’da Erken Türk Sosyalizmi (1904-1910)*” başlıklı çalışmasında, olaylara tarihsel bir perspektiften yaklaşmaktadır. Dönemin önemli merkezlerinden biri olan ve Dersaadet’e/Payitaht’a alternatif oluşturan Selanik şehrinin kozmopolit yapısına değinerek, bu yapının gelişmeler doğrultusunda geçirdiği değişimleri ve sosyalist Müslümanlar/Türklerin bu durumlara karşı takındıkları tavırları inceler. Çalışmada, cemiyet, sendika, parti, grev, mecmua faaliyetleri gibi uygulamalar çerçevesinde dönemin diğer önemli şahsiyetleri ve bir başka ekol olan İttihatçılarla arasındaki fikir birliği ve ayrılıklar örneklerle ele alınır. Yazar, Rasim Haşmet, Akil Fevzi (Koyuncu), Enis Avni (Aka Gündüz), Hüseyin Hüsnü, Ali Canip (Yöntem) gibi isimlerden oluşan arkadaş çevresinin, Talat (Paşa), Ömer Naci ve Mehmet Cavit gibi İttihatçılarla olan tanışıklıkları, dostlukları ve akrabalık ilişkileri de detaylandırmaktadır. Ayrıca her iki oluşumun ortak amaçları doğrultusunda birbirlerinden etkilendiklerini vurgular. Türkçenin sadeleşmesi anlayışının, sosyalist normlarla bağlantılı olarak sol literatür dergilerinde işlendiğini ve bu düşüncelerin, Mehmet Emin (Yurdakul), Ömer Seyfettin ve Hüseyin Cahit (Yalçın) gibi önemli isimlerin fikirlerini nasıl etkilediğini örneklerle açıklar. Böylece, **İttihatçılıkla - İştirakçilik** arasındaki bağlar daha belirginleşir. Odabaşı, yazısında, Selanik’teki yoğunlaşan neşriyat kültürünün, Ziya Gökalp’in etkisiyle şekillendirilen iddiaların aksine, bu faaliyetlerin aslında daha önce de mevcut olduğunu ve bu algının yanlış olduğunu belirterek, dönemin tanıkları üzerinden tarih yazımını eleştirir. Ayrıca, tarihsel boşluğun kapatılması adına sunduğu kanıtlarla önemli katkılar sağlar. Makalenin son kısmında ise yazar, şehrin tarihsel yazgısına, sol normların etkisine ve bu doğrultuda Müslümanlar/Türkler tarafından yapılan çalışmalara dair bir özet sunar. Faaliyetlere katılan kişilerin yaş ve mesleki dağılımlarına ilişkin verilerle çalışmasını tamamlar. (s. 57-123)

Stepho Benlisoy tarafından kaleme alınan “*Sosyal Demokrasiden Devrimci Sendikalizme: Meşrutiyet İstanbul’unda Bir İşçi Örgütünün Evrimi*” başlıklı yazıda yazar, sosyalizmin gelişimi ve büyüme sürecine odaklanarak, 1908-1922 yılları arasında İstanbul merkezli gerçekleşen çeşitli organizasyonları ele alır. Benlisoy, sosyalizmin İstanbul’daki Türkler ve Rumlar gibi farklı etnik gruplar tarafından kurulan oluşumlarını anlatırken, aynı zamanda bu süreçte ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen ekonomik grupların karşılıklı etkileşimlerine de dikkat çeker. Yazının genelinde, dönemin sosyalist bakış açısını daha iyi anlayabilmek için sosyalistlerin çıkardığı gazete ve dergileri inceleyerek, olayları işçilerin penceresinden görmemize olanak tanır. (s. 124-180)

“*Sosyal Demokrat Hınçak Partisi’nin İstanbul Öğrenci Birliği ve Dergisi Gaydz (1911-*

1914)'' başlıklı bölümde, Yaşar Tolga Cora, Osmanlı'daki Ermeniler bağlamında cemiyetleşme ve gruplaşma faaliyetlerine değinerek, bu dönemdeki gelişmelerin ilerleyen yıllardaki Ermeni Sosyalist hareketi üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Ermeni elit sınıfının oluşturduğu Ermeni Devrimci Federasyonu (Daşnaksutyun) fikirlerinin temellendirilmesinin yanı sıra, Ermeni öğrenciler tarafından çıkarılan *Gaydz* (Kıvılcım) dergisinin sayılarında Marksist ideolojinin yayılmasına ve bu ideolojinin terminolojisinin şekillenmesine nasıl katkı sağladığı üzerinde durur. Cora, EDF ve SDHF arasındaki ilişkiyi ise, bu örgütlerin dönemselsel olarak hükümetlerle olan yakınlıklarının etkisiyle, Amasya, Adapazarı, Erzurum ve Van gibi farklı şehirlerde yaptıkları dergi ve mecmua çalışmalarına dayanarak açıklar. (s. 181-198)

“*Tiyatro Sahnelerinde Türkçe Sosyalizm*” kısmı, İstanbul **Üniversitesi** Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Tiyatro Bölümü'nün kurucularından ve bu alandaki **çalışmalara** katılan Bilge Seçkin **Çetinkaya** tarafından kaleme alınmıştır. **Çetinkaya**, böyle bir oluşum içinde yer almış olması nedeniyle tiyatronun topluma ve bireylere yansımaları daha derinlemesine analiz etme fırsatına sahip olmuş, sosyal reaksiyonları gözlemleyerek yazdıklarını okuyucuya daha etkili bir **şekilde** aktarmıştır. **Çalışmasında**, dönemin savunulan amaçları doğrultusunda tiyatronun söylemlerini, faaliyetlerini ve toplum yapısındaki etkilerini ele alırken, tiyatronun bir propaganda aracı olarak nasıl işlediğini de ayrıntılı bir **şekilde** açıklamaktadır. (s. 199-208)

“*1919 Seçimlerinde Sosyalistler, Numan Usta ve Mesleki Temsil*” başlıklı bölüm, Erol Ülker tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümde, genel tarih algısının **çerçevesinde** gelişen Milliyetçi/**İttihatçı** söylemler ve bu bakış açısına sahip kişilerin tarihsel yazgısına odaklanmak yerine, sosyalistlerin 1919 işgal yıllarındaki süreci Parti-Meclis düzeyinde ve Devlet-Toplum bağlamında değerlendirilmiştir. Ülker, sosyalistlerin Malta sürgünündeki izlenimlerini ve pozisyonlarını da ele alarak, Erken Cumhuriyet dönemi içinde Marksistlerin ve sosyalistlerin takındıkları tavırları daha açık bir **şekilde** ortaya koymayı amaçlamaktadır. (s. 209-232)

Kitabın son kısmında yer alan ve Mehmet Öznur Alkan tarafından kaleme alınan “*Brüksel'den İstanbul'a Manifesto Üzerine Notlar*” başlıklı bölümde yazar, ilk olarak bizi Belçika sokaklarına, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yazılan Komünist Manifesto'nun yazıldığı Grote Marks binasına götürmektedir. Yapının özelliklerine değindikten sonra, binanın misyonuna, dönemin ruhuna ve zaman içinde yapılan faaliyetlere de yer verilmiştir. Kitapta ayrıca yazar ve eserle ilgili iddia edilen çeşitli spekülasyonlara da açıklık getirilmiştir. Sonraki sayfalarda ise Alkan, Osmanlı Avrupa'sını ve Asya'sını etkileyen Manifesto'nun ilk çevirisinin Ermenice olduğu iddiasını, kitabın baskı süreci ve İstanbul'a gelme serüvenini ele alır. Oluşturulan algı üzerine de açıklamalar yapar. Son olarak, eseri Türkçeye kazandıran Mustafa Suphi'nin çevirisinin özelliklerinden bahsedilir, Suphi'nin el yazısı nüshalardan örnekler sunulur ve çalışma sonlandırılır. (s. 233-244)

Doğan Çetinkaya tarafından derlenen makaleler, anlaşılır ve yalın bir dille kaleme alınmış olup, okuyucuyu metinle kolayca etkileşimde tutabilecek bir yapı sunmaktadır. Her bir makale, konusunu derinlemesine işlemekle kalmayıp, aynı zamanda görsellerle zenginleştirilmiştir. Bu görseller, metinlerin içeriğiyle uyum içinde olup, okuyucunun dikkatini çekmenin yanı sıra, metnin anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Görsel unsurlar, yazılı metnin sun-

duğu bilgilerin görsel bir yansıması olarak işlev görmekte ve okuyucuya somut örneklerle düşünsel bir bağ kurma imkânı tanımaktadır.

Kitabın en dikkat çekici özelliklerinden biri, her makalenin bağımsız olarak okunabilmesidir. Eserin farklı bölümleri, birbirinden farklı alanlara odaklanarak zengin bir içeriğe sahiptir. Bu, okuyucunun ilgisini çeken konuya göre kitabın farklı bölümlerini sırasız bir şekilde seçmesine olanak tanır. Kitap, bir bütün olarak okunabileceği gibi, her bir makale de kendi başına anlamlı olup, bağımsız olarak ele alınabilir. Bu yönüyle eser, sadece bir akademik çalışma olmanın ötesine geçerek, farklı ilgi alanlarına sahip okuyuculara hitap etmeyi başarıyla gerçekleştirmektedir. Böylece, eser hem bir bütün olarak derin bir okuma deneyimi sunar hem de okuyucuya esnek bir okuma imkânı tanır.